

فهرست

پیشگفتار ۸

فصل اول

گفتار اول: اهمیت مسجد در آیات و روایات ۱۲

گفتار دوم: اهمیت مسجد از دیدگاه علما ۱۷

گفتار سوم: وظایف مسلمانان در برابر مسجد ۲۴

الف - عمران مسجد ۲۴

ب - خدمت به مسجد ۲۶

ج - رعایت آداب مسجد ۲۹

۱. طهارت ۳۰

۲. زینت کردن ۳۱

۳. پیاده رفتن به مسجد ۳۲

۴. اخلاص در رفت و آمد ۳۳

۵. ورود با آرامش و وقار ۳۴

۶. نماز تحیت ۳۵

۷. رعایت صفوف نماز جماعت ۳۶

نماز در صف اول ۳۶

صفوف به هم فشرده ۳۶

شانه به شانه بودن نمازگزاران ۳۶

۸. عدم عجله در خارج شدن از مسجد ۳۷

د - توجه به کارکردهای مسجد ۳۹

۱. تربیتی ۳۹

۲. روحی و روانی ۴۰

۳. اجتماعی ۴۱

۷۵	۲. احیای روح اخوت
۷۵	۳. دعوت عمومی
۷۶	۴. خنثی سازی نقشه های دشمن
۷۶	ب - فواید فردی
۷۷	۱. مکانی برای برطرف شدن گرفتاری ها
۷۸	۲. سالم ماندن اهل مسجد از بلاهای آسمانی
۷۹	۳. پناهگاهی در برابر حوادث و گرفتاری ها
۷۹	۴. مرکز یافتن دوستان خوب
۸۱	گفتار چهارم: پاداش اخروی رفتن به مسجد
۸۱	۱. دیدار فرشتگان و آمرزش گناهان
۸۲	۲. شهادت زمین مسجد
۸۲	۳. شفاعت در محشر
۸۳	۴. ثواب شب زنده داری
۸۳	۵. پرچم داری روز قیامت
۸۴	۶. برائت از آتش
۸۵	۷. غوطه ور شدن در رحمت الهی
۸۵	۸. نورانیت فوق العاده در قیامت
۸۵	۹. بهره مندی از سایه عرش خدا
۸۷	گفتار پنجم: عاقبت عدم حضور در مسجد
۸۷	۱. تحریم اجتماعی
۸۹	۲. خدشه دار شدن ایمان
۹۰	۳. نشانه غفلت
۹۳	منابع

۴۴	۴. سیاسی
۴۵	۵. رسانه ای
۴۷	ه. آشنایی با موضوعاتی در مورد مسجد
۴۷	۱. حضور زنان
۴۹	۲. کودک و مسجد
۵۱	۳. همسایه مسجد
۵۲	۴. اهمیت خواندن نماز صبح در مسجد
۵۴	گفتار چهارم: وظایف در قبال دست اندرکاران مسجد
۵۴	الف - امام جماعت
۵۷	ب - خادم

فصل دوم

۶۱	گفتار اول: راز و رمز حضور در مسجد
۶۱	۱. زیارت خانه خدا
۶۳	۲. دعا و راز و نیاز
۶۵	۳. اقامه نماز
۶۷	گفتار دوم: ویژگی های اهل مسجد
۶۹	۱. ایمان
۶۹	۲. الگو و نمونه بودن در جامعه
۷۰	۳. اهل بهشت
۷۰	۴. مانع بودن در برابر نزول عذاب الهی
۷۱	۵. مورد غبطه مردگان
۷۲	۶. محبوب فرشتگان
۷۳	گفتار سوم: فواید دنیوی رفت و آمد به مسجد
۷۳	الف - فواید اجتماعی
۷۴	۱. نمایش همبستگی مسلمانان

پیشگفتار

واژه «مسجد»، در لغت اسم مکان و از ریشه «سَجَدَ»، به معنای سر فرود آوردن و اظهار تذلل و خاکساری است. ابن فارس می‌نویسد: «سین و جیم و دال، یک معنای اصلی و فراگیر دارد که بر فروتنی و خاکساری دلالت می‌کند. وقتی گفته می‌شود «سَجَدَ» که شخص، فروتنی کرده باشد و هر آن‌که خاکساری کند، سجده کرده است».^۱

بنابراین در زبان عربی «سجود» به معنای خاکساری و سر فرود آوردن در برابر دیگری است و «مسجد» به معنای مکان چنین کاری است.

مسجد در فرهنگ اسلامی، جایگاه ویژه و ممتازی دارد که در آن، انسان ناتوان و نیازمند، با خضوع و کُرنش در برابر عظمت آفریدگار توانا و بی‌نیاز، با او ارتباط برقرار می‌کند. البته انسان همه جا می‌تواند در برابر عظمت الهی سر فرود آورد و از این طریق با وی رابطه برقرار کند؛ ولی بهترین مکان برای رابطه بهتر و خالص‌تر، مسجد است. مسجد در هر نقطه جهان، خانه خدا و عظیم‌ترین پایگاه فرهنگی و معنوی و محلی برای سجود و عرض نیاز به درگاه قادر متعال است. به طور قطع می‌توان گفت، پس از کعبه - که خانه خدا و قبله آمل و آرزوهای مسلمانان است - مسجد مقدس‌ترین مکان است.

همچنین مسجد پاسدار ارزش‌ها، بهترین دانشگاه، ارائه‌دهنده عالی‌ترین شیوه‌های تعلیم و تعلم، بهترین مهمانخانه خدا، بهترین شاهد برای نمازگزاران،^۲ بهترین خلوتگاه انس، بهترین و محکم‌ترین سپر در برابر

تهاجم فکری دشمن، بهترین محل ارزش‌گزاری به اعمال، سالم‌ترین رسانه، بهترین مکان برای تسریع در امور خیر، بهترین محل بیعت با ولایت، بهترین مکان برای هماهنگی در برابر دشمن خارجی، بهترین محل برای کسب آبرو، بهترین مکان برای انتخاب همکار، همفکر و هم‌صحبت، عالی‌ترین مکان برای ایجاد اتحاد جامعه، عالی‌ترین مکان برای استراحت جسم و جان و ... است. مسجد، تنها مکانی است که فخر فروشی، تکبر، غرور، حرص، خودبزرگ‌بینی و ... در آن راه ندارد. هر کس با مسجد انس بگیرد، خدا با او انس خواهد گرفت.^۱

مسجد تنها زمینی است که شعور و آگاهی دارد، اهل خود را می‌شناسد و در روز قیامت برای آنان شفاعت و نسبت به ضایع‌کنندگان شکایت می‌کند. مروری بر سخنان بزرگان دین، نشانگر آن است که احداث مسجد، فلسفه‌ای جز حضور مردم در آن و بهره‌گیری از برکات آن ندارد. بنابراین، فرهنگ‌سازی در جهت حضور هر چه بیشتر مردم در مساجد، به ویژه نسل جوان، باید در رأس همه تلاش‌های علاقه‌مندان به تعمیق و گسترش ارزش‌های اسلامی باشد؛ به همین دلیل، بیشتر رهنمودهای پیشوایان اسلام درباره مسجد، ناظر به این فرهنگ‌سازی است. اهتمام روایات اسلامی به این فرهنگ‌سازی تا آن‌جاست که آباد کردن واقعی مساجد را به حضور مردم در آن، تفسیر می‌کنند.^۲

گرچه در دهه‌های اخیر کتاب‌های پرشماری در حوزه مسجد نوشته شده است، اما جای کتابی مختصر که به بررسی آثار و

۱. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: مَنْ أَلْفَ مَسْجِدًا أَلَّفَهُ اللَّهُ. (عوالی اللالی، ابن‌ابی‌جمهور احسانی، ج ۲، ص ۳۲)
۲. کتاب «رواق پرواز» با نگاهی به آسیب‌شناسی مسجد و بررسی راهکارها، برای استفاده مسئولان فرهنگی، به‌خصوص روحانیان و مبلغان به رشته تحریر درآمده است.

۱. معجم مقاییس اللغة، احمد بن فارس رازی، ج ۳، ص ۱۳۳.
۲. امالی، محمد بن علی ابن‌بابویه (شیخ صدوق)، ص ۳۵۹؛ وسائل‌الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۵، ص ۱۸۸؛ روضة‌الواعظین، محمد بن حسن فتال نیشابوری، ج ۲، ص ۳۳۷.

فواید حضور در مسجد، و عواقب عدم حضور در مسجد، بپردازد خالی بود.

با الطاف و عنایت خداوند متعال این امر محقق گردید و نوشتار حاضر که به صورت خلاصه به آثار حضور در مسجد و پیامدهای عدم حضور در مسجد می‌پردازد، آماده گردید. شایسته است مبلغان گرامی به خصوص امامان جماعت به صورت مرتب آثار و فواید حضور در مسجد را بیان کرده و عاقبت عدم حضور در مسجد را برای مردم مرور نمایند. مسجدی‌ها نیز افزون بر مرور آیات و روایاتی که بر حضور در مسجد تأکید دارد و به برخی از آنان در این کتاب اشاره شده، کتاب حاضر را در اختیار سایر مؤمنان به خصوص افرادی که کمتر با مسجد در ارتباط هستند، قرار دهند.

امید آن که بتوانیم در راه تقویت مساجد، به منزله چراغ هدایت و مرکز تحولات دینی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و ... بکوشیم و با هرگونه افراط و تفریط که به ظلم به مسجد بیانجامد و مؤمنین، به خصوص جوانان را از آن براند و موجبات تضعیف آن را فراهم سازد، مبارزه کنیم.

محمد مهدی فجری

بهار ۱۳۹۱

فصل اول

گفتار اول: اهمیت مسجد در آیات و روایات

مسجد، نخستین خانه توحید،^۱ کانون هدایت و ارشاد،^۲ خانه خدا در زمین^۳ و پایگاه مبارزه با ستم^۴ است. مسجد، محل سجده در پیشگاه با عظمت ذات باری تعالی است و در عظمت و جلال این مکان مقدس همین بس که امام صادق علیه السلام فرمود:

هرگاه به در مسجد رسیدی، بدان که حضور در محضر پادشاهی بزرگ را قصد کرده‌ای که به درگاه او ره نمی‌یابند، جز پاکیزگان و اجازه محضر او را نمی‌یابند، جز راستگویان. چنان باوقار به مسجد برو که نزد پادشاه پر شکوه می‌روی. (بدان) در جایگاه بزرگی قرار داری! اگر غفلت کنی بدان که او می‌تواند با تو به عدالت یا به فضل و بخشش رفتار کند. اگر با فضل و رحمتش بنگرد، عبادت کم تو را می‌پذیرد و به خاطر آن عبادت کم، به تو ثواب فراوان می‌بخشد و اگر بخواهد با عدالت رفتار کند [و] راستی و اخلاص را از تو بخواهد، [پس] به حضور [خویش] راهت نمی‌دهد و عبادت‌هایت را - هرچند بسیار - نمی‌پذیرد و او هرچه بخواهد می‌تواند انجام دهد.^۵*

۱. سوره آل عمران، آیه ۹۶.

۲. سوره نور، آیه ۳۶.

۳. امام صادق علیه السلام فرمودند: مکتوب فی الثوراة ان بیوتی فی الأرض المساجد؛ «در تورات نوشته است که خانه من در زمین مساجدند.» (وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۱، ص ۳۸۲)

۴. سوره بقره، آیه ۱۱۴.

۵. إِذَا بَلَغْتَ بَابَ الْمَسْجِدِ فَأَعْلَمْ أَنَّكَ قَدْ قَصَدْتَ بَابَ مَلِكٍ عَظِيمٍ لَمَّا يَطَّأُ بِسَاطِئِهِ إِلَّا الْمَطْهُرُونَ وَلَا يُؤَدُّنَ لِمُجَالَسَتِهِ إِلَّا الصَّادِقُونَ فَهَبِ الْقُدُومَ إِلَيَّ بِسَاطِئِهِ هَيِّئَةِ الْمَلِكِ فَإِنَّكَ عَلَيَّ خَطِيءٌ عَظِيمٌ إِنْ غَفَلْتَ فَأَعْلَمْ أَنَّهُ قَادِرٌ عَلَيَّ مَا يَشَاءُ مِنَ الْعَدْلِ وَالْفَضْلِ مَعَكَ وَ بِكَ فَإِنْ عَطَفَ عَلَيْكَ بِرَحْمَتِهِ وَ فَضَّلَهُ قَبْلَ مِنْكَ بِسَبِيلِ الطَّاعَةِ وَ أَجْزَلَ لَكَ عَلَيْهَا ثَوَابًا كَثِيرًا وَ إِنْ طَالَ بَكَ بِاسْتِحْقَاقِ الصَّدَقِ وَ الْإِخْلَاصِ عَدَلًا بِكَ حَبْنِكَ وَ رَدَّ طَاعَتَكَ وَ إِنْ كَثُرَتْ وَ هُوَ فَعَالَ لِمَا يُرِيدُ. (مصباح الشريعة، منسوب به امام صادق علیه السلام، ص ۱۳۰؛ بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار علیهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۸۰، ص ۳۷۳)

*. چه زیباست که این روایت بر سر در تمام مساجد نصب شود و مؤمنان با هر بار ورود به مسجد، ارزش این مکان مقدس را یادآور شوند.

در کوی دوست، شوکت شاهی نمی‌خرند

اقرار بندگی کن و دعوی چاکری
در برخی روایات با تعبیری لطیف، از مسجد با عنوان «بازار آخرت» یاد شده است؛ یعنی همان‌گونه که بازار، محل خرید و فروش کالاهای دنیوی است، مسجد محل کسب امور معنوی و نیز اسبابی است که در سرای آخرت به کار می‌آید.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: الْمَسَاجِدُ سُوقٌ مِنْ أَسْوَاقِ الْآخِرَةِ قَرَاهَا الْمُغْفِرَةُ وَ تُحَفَّتُهَا الْجَنَّةُ؛^۱ «مساجد، بازاری از بازارهای آخرت‌اند. پذیرایی آن، آمرزش، و رهاورد آن، بهشت است.»

از سوی دیگر از آنجا که بیشترین اهتمام انسان مؤمن، متوجه تهیه و تأمین اسبابی است که در سرای آخرت به آن نیاز دارد، شوق و انس وی به بازار آخرت، به مراتب بیشتر از علاقه او به بازارهای دنیا است. بنابراین طبیعی است که مؤمنان، هنگام رفتن به مساجد، سعی کنند بر دیگران پیشی گیرند و هنگام خروج، دیرتر از همه، آنجا را ترک کنند.

در مقابل، اهل دنیا نیز پیش از همه به بازار می‌روند و پس از همه خارج می‌شوند.^۲ امام باقر علیه السلام درباره محبوب‌ترین و مبعوض‌ترین افراد نزد خداوند می‌فرماید:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِيَجْتَرِبَ أَيْ الْبِقَاعِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ الْمَسَاجِدُ وَ أَحَبُّ أَهْلِهَا إِلَيَّ اللَّهُ أَوْلُهُمْ دُخُولًا إِلَيْهَا وَ آخِرُهُمْ خُرُوجًا مِنْهَا قَالَ فَأَيُّ الْبِقَاعِ أَبْغَضَ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ الْأَسْوَاقُ وَ أَبْغَضَ أَهْلِهَا إِلَيْهِ أَوْلُهُمْ دُخُولًا

۱. امالی، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ص ۱۳۹؛ شبیه این تعبیر در کشف الأسرار و عدة الأبرار،

رشیدالدین مبدی، ج ۴، ص ۱۰۴ ذکر شده است.

۲. سیمای مسجد، رحیم نوبهار، ج ۱، ص ۳۹.

إِلَيْهَا وَآخِرُهُمْ خُرُوجاً مِنْهَا؛^۱ «رسول خدا ﷺ از جبرئیل پرسید: کدام مکان‌ها نزد خداوند محبوب‌تر است؟ جبرئیل عرض کرد: مساجد و دوست داشتنی‌ترین اهل مسجد نزد خداوند نیز کسی است که پیش از همه به مسجد داخل و پس از همه از مسجد خارج شود. پیامبر ﷺ فرمود: کدام مکان، نزد خداوند مبعوض‌تر است؟ جبرئیل عرض کرد: بازارها و مبعوض‌ترین اهل آن نزد خداوند کسی است که پیش از همه به بازار وارد و پس از همه از آن خارج شود.»

بنابراین مسجد نه فقط مکانی برای عبادت و راز و نیاز، بلکه یک زیارتگاه به شمار می‌رود؛ به همین علت است اولیای دین رفت و آمد به مسجد را دارای ثواب و پاداش بسیاری دانسته و اهل مسجد را زائر خدا معرفی کرده‌اند.

امام حسن علیه السلام می‌فرماید: **أَهْلُ الْمَسْجِدِ زُورُ اللَّهِ وَحَقٌّ عَلَى الْمَزُورِ التُّحْفَةُ لِزَائِرِهِ؛^۲** «اهل مسجد زائران خدایند و بر صاحب‌خانه است که به زائرش تحفه‌ای عطا کند.»

به همین دلیل، علاوه بر رفت و آمد به مساجد مختلف، نشستن در مسجد^۳ مورد تأکید قرار گرفته است.

رسول خدا ﷺ در وصیتی به اباذر می‌فرماید:

۱. **امالی**، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ص ۱۴۵؛ **الکافی**، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۳، ص ۴۸۹.
 ۲. **ارشاد القلوب**، حسن بن محمد دیلمی، ج ۱، ص ۷۷.
 ۳. البته در سخنان معصومان علیهم السلام از بیهوده نشستن در مسجد نهی شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در وصایای خود به ابوذر می‌فرماید: **يَا أَبَا ذَرٍّ كُلُّ جُلُوسٍ فِي الْمَسْجِدِ لَعْنَةٌ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: قِرَاءَةُ مُصَلٍّ أَوْ ذَاكِرٍ لِلَّهِ تَعَالَى أَوْ مَسَائِلٍ عَنْ عِلْمٍ؛** «ای ابوذر! هر نشستن در مسجد لعنت و بیهوده است، مگر در سه مورد: نماز خواندن، ذکر خدا بر لب داشتن، تحصیل علم و گفت‌وگوی علمی.» **(وسایل الشیعه)**، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۴، ص ۱۱۷؛ **الوافی**، محمد بن شاه مرتضی (ملا محسن فیض کاشانی)، ج ۲۶، ص ۱۹۵.

يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ اللَّهَ يُعْطِيكَ مَا دُمْتَ جَالِسًا فِي الْمَسْجِدِ بِكُلِّ نَفْسٍ تَنْفَسَتْ فِيهِ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ وَ تَصَلَّى عَلَيْكَ الْمَلَائِكَةُ وَ يُكْتَبُ لَكَ بِكُلِّ نَفْسٍ تَنْفَسَتْ فِيهِ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَ يُمَحَى عَنْكَ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ؛^۱ «ای ابوذر! تا زمانی که در مسجد نشسته‌ای، خداوند متعال به تعداد هر نفسی که می‌کشی، یک درجه در بهشت به تو می‌دهد و فرشتگان بر تو درود می‌فرستند و برای هر نفسی که در مسجد می‌کشی، ده حسنه برایت نوشته می‌شود و ده گناه از تو پاک می‌گردد.»

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

الْجُلُوسَةُ فِي الْمَسْجِدِ خَيْرٌ لِي مِنَ الْجُلُوسَةِ فِي الْجَنَّةِ فَإِنَّ الْجَنَّةَ فِيهَا رِضَا نَفْسِي وَالْجَامِعَ فِيهِ رِضَا رَبِّي؛^۲ «نشستن در مسجد، نزد من، از نشستن در بهشت نیکوتر است؛ زیرا در بهشت خشنودی من فراهم است و در مسجد خشنودی پروردگار من.»

بنابراین حضور در مسجد نوعی تظاهر برای تعظیم شعائر دینی است. امیر مؤمنان علیه السلام با اینکه به واسطه علم غیب، از ضربت شمشیر در شب نوزدهم ماه مبارک رمضان با خبر بود، اما نماز در مسجد را به این بهانه تعطیل نفرمود و برای نماز صبح در مسجد حاضر شد.

بررسی سیره معصومان علیهم السلام نشانگر آن است که آن بزرگواران افزون بر خواندن نمازهای یومیه در مسجد، در شب‌های خاص نیز در مساجد حاضر می‌شده‌اند؛ چنانکه رسول خدا ﷺ در دهه سوم ماه مبارک رمضان، در

۱. **مکارم الأخلاق**، حسن بن فضل طبرسی، ص ۴۶۷؛ **أعلام الدین فی صفات المؤمنین**، حسن بن ابی الحسن دیلمی، ص ۱۹۸.
 ۲. **ارشاد القلوب**، حسن بن محمد دیلمی، ج ۲، ص ۲۱۸.

مسجد معتکف^۱ می شدند که نشان از اهمیت حضور در چنین مکان مقدسی است.^۲

در خبر است که امام صادق علیه السلام فرمود:

«خدمتکار علی بن الحسین (زین العابدین) علیه السلام، ایشان را در شبی سرد، در حالی که لباس و عبا و عمامه‌ای پوشیده و خود را با عطری، خوشبو کرده بود، ملاقات کرد به حضرت عرض می‌کند، فدایت شوم! در چنین ساعتی و با این وضع، ره‌سپار کجا هستید؟ عرض می‌کند:

امام علیه السلام می‌فرماید: «به مسجد جدم پیامبر خدا می‌روم تا از خدای عزّوجلّ حوریان را خواستگاری کنم».^۳

یحیی بن رزین نقل می‌کند که امام صادق علیه السلام بیماری شدیدی داشت، اما [با همان حال] دستور داد ایشان را به مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله بردند و حضرت تا صبح روز بیست و سوم ماه رمضان در آنجا باقی ماند.^۴

گفتار دوم: اهمیت مسجد از دیدگاه علما

اولیای الهی و به تبع آنها علمای دین بر حضور در مساجد تأکید بسیاری داشته‌اند و این امر در گفتار و رفتار آن بزرگواران به خوبی نمایان است. بررسی اجمالی در گفتار و کردار علما بر حضور مستمر در مساجد، نیازمند کتابی قطور است و نشان از اهمیت فوق‌العاده آنان به مسجد و نماز جماعت دارد. ابن خلکان - مورخ معروف - در شرح حال ابن سینا، حکیم بزرگ و دانشمند معروف می‌نویسد:

«چون مسئله مشکلی برای ابوعلی سینا پیش می‌آمد، برمی‌خاست، وضو می‌گرفت و راهی مسجد جامع شهر می‌شد و نماز می‌گزارد و دعا می‌کرد که خداوند آن مشکل را بر وی آسان سازد و آن مسئله پوشیده را به رویش بگشاید».^۱

در شرح حال عالم بزرگ شیخ آقا بزرگ تهرانی رحمته الله علیه می‌خوانیم:

«با همه اشتغالات پر دامنه علمی و تبعات بسیاری که داشت، از انجام دادن عبادت اسلامی و ریاضات شرعی و تهذیب نفس، غفلت نمی‌کرد. ایشان تا سال ۱۳۵۷ هجری قمری، امامت جماعت مسجد شیخ طوسی (در نجف) را بر عهده داشت و این سنت دینی و اجتماعی را به‌پا می‌داشت. از این سال به بعد که در راه کربلا دچار تصادف شد و آسیب دید به علت دوری راه مسجد طوسی تا منزل وی، مسجد آل طریحی را انتخاب کرد و تا چند سال پیش از درگذشتش این سنت را تعطیل نکرد».^۲

۱. اعتکاف در دهه آخر ماه مبارک رمضان استحباب ویژه‌ای دارد. معتکفان در طول این دهه در مسجد جامع حضور یافته، تا آخر ماه از این مکان مقدس خارج نمی‌شوند.

۲. سبل الهدی و الرشاد فی سیره خیر العباد، محمد بن یوسف الصالحی الشامی، ج ۸، ص ۴۳۹.

۳. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۶، ص ۵۱۶.

۴. امالی، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ص ۶۷۶.

۱. شذرات الذهب، ابن العماد الحنبلی الدمشقی، ج ۵، ص ۱۳۳.

۲. سیمای فرزانهگان، رضا مختاری، ج ۳، ص ۱۶۴.

در زندگی مرجع بزرگ، آیت‌الله العظمیٰ مرعشی نجفی رحمته‌الله نیز تقید به اقامه نماز در مسجد و به جماعت مشاهده می‌شود. در برخی از یادداشت‌های ایشان آمده است:

«هنگامی که در قم سکونت کردم، صبح‌ها در حرم حضرت معصومه علیها‌السلام اقامه جماعت نمی‌شد و من تنها کسی بودم که این سنت را در آنجا رواج دادم و از شصت سال پیش، صبح زود و پیش از باز شدن درهای حرم مطهر و زودتر از دیگران می‌رفتم و منتظر می‌ایستادم. این انتظار گاهی یک ساعت قبل از طلوع فجر بود. در زمستان‌ها که برف همه‌جا را می‌گرفت، بیلچه کوچکی به دست می‌گرفتم و راه خود را باز می‌کردم تا خود را به صحن مطهر برسانم. در آغاز، خود به تنهایی نماز می‌خواندم تا پس از مدتی یک نفر به من اقتدا کرد و پس از آن کم‌کم افراد دیگر اقتدا کردند و به این ترتیب نماز جماعت را در حرم مطهر آغاز کردم و تا امروز که شصت سال از آن تاریخ می‌گذرد ادامه دارد و آهسته آهسته ظهرها و شب‌ها نیز اضافه شد و از آن پس، روزی سه بار در مسجد بالای سر حضرت معصومه علیها‌السلام و صحن شریف نماز می‌خواندم.»^۱

سیره عملی رهبر کبیر انقلاب رحمته‌الله نیز به عنوان احیاگر مساجد در قرن اخیر می‌تواند گویای اهمیت فوق‌العاده مساجد باشد. حضرت امام خمینی رحمته‌الله در خاطره‌ای فرمودند:

«در دوران رضاخان من از یکی از ائمه جماعات سؤال کردم که اگر یک وقت رضاخان لباس‌ها را ممنوع کند و اجازه پوشیدن لباس روحانی به

۱. برستیغ نور، زندگینامه آیت‌الله نجفی مرعشی رحمته‌الله، علی رفیعی، ص ۷۱.

شما ندهد، چکار می‌کنید؟ او گفت: ما توی منزل می‌نشینیم و جایی نمی‌رویم. گفتیم: من اگر پیش نماز بودم و رضاخان لباس را ممنوع می‌کرد، همان روز با لباس تغییر یافته به مسجد می‌آمدم و به اجتماع می‌رفتم. نباید اجتماع را رها کرد و از مردم دور بود.»^۱

بررسی گفتار آن بزرگوار بیانگر اهمیت فوق‌العاده‌ای است که نیازمند دقت و تأمل بیشتر است و لازم است به عنوان درسی برای همه مسلمانان جهان مطرح گردد؛ به عنوان نمونه، به چند کلام از آن بزرگوار بسنده می‌کنیم:

لزوم حفظ مساجد

آنچه در طول مبارزات و فعالیت‌های انقلابی روشن گشت، آن است که مساجد تنها جایگاهی هستند که در جوّی آکنده از وحدت، اخوّت و معنویت، نیروهای مبارز، مؤمن و شجاع را در خود جای داده و از این طریق، در جهت بیداری و آگاهی بخشی به گروه‌های مختلف مردمی، رسالت خویش را عینیت بخشیده است؛ به همین دلیل است که دشمنان از مساجد به عنوان مراکز نیرومند پشتیبانی انقلاب و ستاد عملیاتی رهبر انقلاب اسلامی در هراس و وحشت بوده و بارها مساجد را آماج حملات خود قرار داده‌اند و هم‌اینک نیز دشمنان داخلی و خارجی در صدد دور کردن مردم، به‌خصوص جوانان از مساجد هستند.

حضرت امام رحمته‌الله با تأکید بر نقش محوری مسجد در خنثی کردن نقشه‌های دشمنان اسلام می‌فرمایند:

۱. چهارصد و بیست داستان از نماز و عبادات امام خمینی رحمته‌الله، عباس عزیزی، ص ۱۶۷.

«شما باید هوشیار باشید که مسجدهایتان و محراب‌هایتان و منبرهایتان را حفظ کنید و بیشتر از سابق، شمایی که این معجزه را از مسجد دیدید که همه قدرت‌ها را به هم شکست، نه فقط ابرقدرت‌ها، قدرت‌های دیگر را هم به هم شکست، نباید در اسلام سستی کنید! مسجدها را محکم نگه دارید و پر جمعیت کنید.»^۱

و در بیانی دیگر می‌فرماید:

«ای ملت! مسجدهای خودتان را حفظ کنید!... بروید به مسجد... تا این نهضت به ثمر برسد! مملکت شما نجات پیدا کند.»^۲

مسجد پایگاه انقلاب و حرکت

با بررسی تحولات سال‌های سرنگونی رژیم شاهنشاهی و پیروزی انقلاب اسلامی، نقش و اهمیت مسجد در ابعاد مختلف به وضوح هویدا می‌گردد. در آن زمان مردم و روحانیت با محوریت مساجد، مبارزات خویش را تا پیروزی نهایی ادامه دادند. به یقین در گذشته و حال و آینده، هیچ مکانی قابلیت این مرکزیت را نداشته و ندارد. بنابراین هم اینک نیز دوری مردم از مساجد، موجب شادی دشمنان و تضعیف انقلاب خواهد شد. در آن موقعیت حساس، مسجد پایگاهی شد تا شاگردان و پیروان حضرت امام علیه السلام به همراه اقامه فرایض دینی و عبادی - که دلیل حضور مردم در مساجد بود - پیام‌ها و فرمان‌های امام خمینی علیه السلام را دریافت کنند.

آن بزرگ معمار انقلاب، با تأکید بر حفظ مساجد به عنوان اصل و اساس انقلاب می‌فرماید:

«مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود. این مساجد بود که این

پیروزی را برای ملت ما درست کرد. این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند. این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است.»^۱

بر اساس همین دیدگاه است که متفکران و نویسندگان خارجی به اهمیت مساجد در ساختار انقلاب تأکید کرده و آن را محور اصلی در شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران دانسته‌اند.

حامد الگار - نویسنده و منتقد بزرگ - می‌گوید:

«مسجد هسته اساسی تشکیلات انقلاب اسلامی بود. یکی از عناصر مهم در پیروزی انقلاب، احیای مجدد مسجد و تمام ابعاد عملکردی آن بود. نقش مسجد، دیگر نه عزلت و گریزگاهی از جامعه بود که مردم برای دوری جستن از دنیا، گرفتن وضو، انجام عبادات یا گوش دادن به صوت قرآن به آن پناه می‌بردند، بلکه برعکس، مسجد به یک کانون مبارزه و مرکز فرماندهی بدل گردید. به طور خلاصه، مسجد تماماً آن چیزی شد که در عصر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بود.»^۲

مسجد و اهمیت اجتماع در آن

اسلام در ابتدای نظام‌مند ساختن سازمان دینی خود، تأسیس مرکز تجمع عمومی مسلمانان را با نام «مسجد» در اولویت قرار داد و تجمع در آن را به نیکوترین وجه ستود و بیشترین تأکیدات را به منظور حفظ این سنگر توحیدی ابراز نمود.

۱. همان، ص ۱۵.

۲. همان، ج ۸، ص ۶۰.

۲۱. ۲. مسجد و انقلاب اسلامی، رضا شریف پور، ص ۴۷.

۲۰. ۱. همان، ج ۱۳، ص ۱۹.

به بیان دیگر، ظهور و علنی شدن اسلام، در مسجد و با جماعت بود، چنانکه در تاریخ نقل شده است در ابتدای اسلام، علی علیه السلام که نوجوانی بیش نبود و حضرت خدیجه، در مسجد الحرام پشت سر رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز می خواندند.^۱

حضرت امام علیه السلام بر اساس همین شناخت، بارها بر اهمیت اجتماع و حضور فعال در مساجد تأکید داشته، آن را موجب تقویت اسلام و نظام می دانستند:

«مساجد باید مجتمع بشود از جوان ها! اگر ما بفهمیم که این اجتماعات چه فوایدی دارد و اگر بفهمیم که اجتماعاتی که اسلام برای ما دستور داده و فراهم کرده است، چه مسائل سیاسی را حل می کند، چه گرفتاری ها را حل می کند، این طور بی حال نبودیم که مساجدمان مرکز بشود برای چند پیرزن و پیر مرد.»^۲

همچنین می فرمودند:

«اگر در نماز کوتاهی بشود، هرکس بگوید خوب من خودم تنهایی می روم توی خانه ام می خوانم، خیر؛ نماز را در جماعت بخوانید. اجتماع باید باشد. مساجد را پر کنید. این ها از مساجد می ترسند. این ها بیخ گوش شما می گویند که این آخوند که از او کاری نمی آید، مسجد می روید چه کنید؟»

۱. الاستیعاب فی معرفة الأصحاب، أبو عمر محمد بن عبد البر، ج ۳، ص ۱۰۹۶؛ أسد الغابة فی معرفة الصحابة، عزالدین بن الأثیر الجزری (ابن اثیر)، ج ۳، ص ۵۴۶؛ تاریخ الأمم و الملوك، أبو جعفر محمد بن جریر الطبری، ج ۲، ص ۳۱۲؛ سبیل الهدی و الرشاد فی سیرة خیر العباد، شمس الدین ابو عبدالله صالحی شامی، ج ۱۰، ص ۸۲؛ الطبقات الکبری، محمد بن سعد البصری (ابن سعد)، ج ۸، ص ۱۴؛ الکامل فی التاریخ، عزالدین أبو الحسن علی بن ابی الکرم (ابن الأثیر)، ج ۲، ص ۵۷.

۲. صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۳۲۵.

خودمان می رویم فلان جا نماز می خوانیم. نماز نمی خواهند بخوانند، می خواهند نماز را بشکنند.»^۱

حضرت امام علیه السلام به فرمایشات خود نیز پایبند و معتقد است؛ چنانکه در روز شهادت حاج آقا مصطفی، پس از دفن پیکر پاک فرزندش و متفرق شدن مردم، وضو می گیرند و هنگام ظهر به مسجد می روند. این کار امام علیه السلام چنان برای مردم عجیب است که حتی خادم مسجد، به اطمینان اینکه امام علیه السلام به مسجد نمی آیند، در مسجد حضور نداشته است و از منزل یکی از همسایگان، سجاده ای برای آقا می آورند.^۲ همراهان و یاران امام راحل علیه السلام نیز همانند آن بزرگوار، مسجد را محور حرکت و پایگاهی برای انقلاب می دانستند. در مورد شهید محراب حضرت آیت الله مدنی علیه السلام نیز می خوانیم: «ایشان بارها از طرف عناصر خلق مسلمان مورد تهدید قرار گرفت چنانکه روزی محراب عبادتش را به آتش کشیدند و بار دیگر قصد جانش را کردند و ...»

ایشان در جواب کسانی که گفته بودند: اگر نماز جمعه را اقامه کنی، در آتش ما می سوزی، فرموده بود:

«اگر من به مسجد نروم، تضعیف روحیه مسلمانان کرده ام و من در پیشگاه خداوند جواب نخواهم داشت. چه جوابی به خدای خود بدهم که مسجد نرفتم به خاطر جانم بود، خداوند خواهد گفت: اسلام و انقلاب از تو عزیز تر بود؟»^۳

۱. همان، ج ۱۲، ص ۳۹۳.

۲. سرگذشت های ویژه از زندگی امام خمینی علیه السلام، مصطفی وجدانی، ج ۱، ص ۶۵.

۳. یتیمان سرافراز، محمد مهدی فجرى، ص ۱۶۴.

گفتار سوم: وظایف مسلمانان در برابر مسجد

بررسی سخنان معصومان علیهم السلام حکایت از اهمیت فوق‌العاده مسجد و ارتباط با آن دارد. بررسی فرموده‌های آن بزرگواران ما را بر این مهم رهنمون می‌دارد که بحث‌های بسیاری درباره مسجد وجود دارد که لازم است به صورت فرهنگ عمومی در جامعه مطرح شود. گرچه تبدیل این توصیه‌ها به صورت فرهنگ عمومی، نیازمند تلاش همه دست‌اندرکاران فرهنگی جامعه به‌خصوص امامان جماعت و خدمتگزاران مساجد و همه مؤمنان است؛ در این مجال به نکاتی که لازم است مورد توجه همه مؤمنان قرار گیرد، می‌پردازیم.

الف - عمران مسجد

یکی از دستوره‌های شارع مقدس اسلام، عمران مسجد است.^۱ در اینکه منظور از «عمران» چیست و آیا آباد ساختن مساجد به معنای آباد کردن ساختمان و تأسیسات آن است یا به معنای اجتماع و شرکت در آن، مفسران اختلاف نظر دارند. بعضی از مفسران، عمران را به معنای آبادی ساختمان مسجد دانسته‌اند؛ در حالی که این کلمه مفهوم وسیعی دارد و همه این امور را شامل می‌شود. چنان که بسیاری از تفاسیر اهل شیعه و اهل سنت بر این امر تصریح کرده‌اند که عمران مسجد شامل ساختمان، اصلاح، نظافت، روشنایی، آمد و رفت، عبادت، دعا، تدریس و تربیت در مسجد می‌شود.^۲ بنابراین نفس حضور در مسجد و حتی خواندن نماز فرادا،

۱. سوره توبه، آیه ۱۸.

۲. تفسیر الصافی، ملا محسن فیض کاشانی، ج ۲، ص ۳۲۷؛ روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، سید محمود آلوسی، ج ۵، ص ۲۶۰؛ الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، محمود زمخشری، ج ۲، ص ۲۵۴.

کمک به عمران و آبادی این مکان مقدس خواهد بود.

بررسی سخنان معصومان علیهم السلام نیز نشانگر این نکته است که عمران و آبادانی مساجد به حضور مردم در آن است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسَاجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ؛^۱ «هرگاه دیدید که مردی، پیوسته به مسجد می‌رود، به ایمان او گواهی دهید. خدای متعال فرموده است: تنها کسی که به خدا و روز رستاخیز ایمان آورده است، مساجد خدا را آباد می‌کند.»

امیرالمؤمنین علیه السلام درباره اهمیت نماز خواندن در مسجد می‌فرماید:

صَلَاةٌ فِي الْبَيْتِ الْمُقَدَّسِ تَعْدِلُ أَلْفَ صَلَاةٍ وَ صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِ الْأَعْظَمِ مِائَةً صَلَاةٍ وَ صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِ الْقَبِيلَةِ خَمْسٌ وَ عِشْرُونَ صَلَاةً وَ صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِ السُّوقِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ صَلَاةً وَ صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ وَ حُدَّهُ صَلَاةٌ وَاحِدَةٌ؛^۲ «یک نماز در بیت‌المقدس برابر با هزار نماز و یک نماز در مسجد جامع برابر با صد نماز و یک نماز در مسجد قبیله برابر با ۲۵ نماز و یک نماز در مسجد بازار برابر با دوازده نماز است و نماز مرد در خانه‌اش به تنهایی فقط یک نماز شمرده می‌شود.»

در برابر، هر نوع عملی که مانع این حضور شود، مصداق آیه ۱۱۴ سوره

بقره خواهد بود:

۱. أحكام القرآن، احمد بن علی جصاص، ج ۱، ص ۷۶؛ الدر المنثور فی تفسیر المأثور، جلال‌الدین سیوطی، ج ۳، ص ۲۱۶؛ روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، سید محمود آلوسی، ج ۵، ص ۲۶۰؛ ریاض الصالحین من کلام سید المرسلین، یحیی بن شرف نووی دمشقی، ص ۲۷۴؛ عوالی اللالی، ابن‌ابی‌الجمهور احسانی، ج ۲، ص ۳۲.

۲. ثواب الأعمال، محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق)، ص ۳۱.

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ»^۱ «کیست ستمکارتر از آن کس که از بردن نام خدا در مساجد او جلوگیری کرد و در ویرانی آنها کوشید؟! شایسته نیست آنان، جز با ترس و وحشت، وارد این (کانون‌های عبادت) شوند. بهره آنها در دنیا [فقط] رسوایی است و در سرای دیگر، عذاب عظیم [الهی].»

به این ترتیب، قرآن جلوگیری از نماز و عبادت در مسجد را ستمی بزرگ و عاملان آن را ستمکارترین مردم معرفی می‌کند که نمونه بارز آن تعطیل کردن این مکان در اوقات نماز است و چه ظلمی از این بالاتر که برخی باعث تعطیلی پایگاه‌های توحید می‌شوند و مردم را از یاد حق باز می‌دارند.

ب - خدمت به مسجد

خدمت کردن به خانه خداوند متعال، افتخاری بزرگ و عملی بسیار پسندیده است. اهمیت این خدمتگزاری تا آنجاست که تنها موردی که در قرآن کریم به نذر اشاره شده، نذر خدمت به مسجد است؛^۲ همچنین در قرآن کریم از حضرت ابراهیم علیه السلام و حضرت اسماعیل علیه السلام به عنوان خدمتگزاران خانه خدا نام برده شده است:

«وَعَهْدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ»^۳ «و ما به ابراهیم و اسماعیل امر کردیم که خانه مرا برای طواف‌کنندگان و مجاوران و رکوع‌کنندگان و سجده‌کنندگان پاک و پاکیزه کنید!»

رسول خدا صلی الله علیه و آله در بیان اهمیت خدمت به مسجد می‌فرماید:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا جَعَلَهُ قِيَمَ مَسْجِدٍ؛^۱ «همانا خدای عزوجل، هرگاه بنده‌ای را دوست بدارد، او را برآورنده نیازهای مسجدی قرار می‌دهد.»

بنابراین بهترین بهترین نذر، نذر خدمت در مسجد است.

خدمت به مسجد دارای مفهوم بسیار وسیعی است. بنای مسجد، عمران آن، امامت مسجد، روشن کردن فضای مسجد، سرایداری، تنظیم سیستم سرما و گرمایی و سیستم صوتی، اذان گفتن، خدمتگزاری نمازگزاران و خلاصه هر کاری که در جهت آماده نمودن این مکان مقدس برای حضور مؤمنان باشد، خدمت به مسجد محسوب می‌شود؛ لذا هرکس نسبت به توانایی‌اش، می‌تواند نوعی از خدمت به مسجد را بر عهده گیرد.

همچنین یکی از مهم‌ترین موارد خدمت به مسجد، نظافت مسجد است. پیشوایان گرامی اسلام، فرموده‌های بسیاری درباره نظافت مساجد دارند. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

مَنْ قَمَّ مَسْجِدًا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عِتْقَ رَقَبَةٍ وَمَنْ أَخْرَجَ مِنْهُ مَا يُقَدِّى عَيْنَا كَتَبَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ؛^۲ «هرکس مسجدی را جارو کند، خداوند برای او پاداش آزاد کردن یک بنده را می‌نویسد و هرکس خاشاکی را که چشم را می‌آزارد از مسجد خارج کند، برای او بهره و نصیبی دوچندان از رحمتش قرار می‌دهد.»

۱. فرهنگنامه مسجد، محمد محمدی ری شهری، ص ۱۲۲؛ به نقل از: الفردوس، دیلمی همدانی، ج ۱،

ص ۱۶۲؛ کنز العمال، حسام‌الدین هندی، ج ۷، ص ۶۵۳.

۲. وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۵، ص ۲۳۹.

۳. سوره آل عمران، آیه ۳۵.

۱. سوره بقره، آیه ۱۱۴.

۳. سوره بقره، آیه ۱۲۵.

همچنین می‌فرماید:

مَنْ أَحَبَّ أَنْ لَا تَأْكُلَهُ الدِّيْدَانُ تَحْتَ الْأَرْضِ فَلْيُكْنَسِ الْمَسَاجِدَ؛^۱
«هرکس دوست دارد خوراک کرم‌های زیر خاک نشود، مسجدها را نظافت
کند.»

روشن است که این روایات، نه مخصوص هفته غبارروبی مساجد است و نه در صدد بیان وظایف خادم مسجد؛ بلکه وظیفه‌ای همگانی را خاطر نشان می‌کند که انجام دادن آن در طول سال ضروری است. در گذشته برخی مؤمنان به‌خصوص بانوان، برای جارو و غبارروبی مساجد نذر می‌کردند و این برنامه را افتخاری برای خویش می‌دانستند که مناسب است این سنت حسنه احیا و ترویج گردد.

مرتب بودن فضای داخلی مسجد و خالی بودن از هر چیزی که ارتباطی با نماز و عبادت ندارد، از نکات مهم دیگری است که لازم است به آن توجه شود. متأسفانه در برخی مساجد همه وسایل مسجد و هیئت از جمله سماور، جاروبرقی، نردبان، عَلَمَات، پرچم‌های متعدد و... در گوشه مسجد نگهداری می‌شود و ضمن ایجاد مزاحمت برای نمازگزاران، منظره‌ای نازیبا را پدید می‌آورد که شایسته چنین مکان با عظمتی نیست.

خوشبو کردن،^۲ جارو کردن فرش‌ها، تمیز کردن و غبارروبی

۱. الفضائل، شاذان بن جبرئیل قمی، ص ۱۵۳؛ بحار الأنوار الجامعة لدرر اخبار الأئمة الأطهار عليهم السلام، محمد باقر مجلسی (علامه مجلسی)، ج ۸، ص ۱۴۴.

۲. رسول خدا صلى الله عليه وآله می‌فرماید: جَمْرُهَا فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ؛ «مساجدان را هر روز معطر نمایید.» (دعائم الإسلام، نعمان بن محمد تمیمی مغربی، ج ۱، ص ۱۴۹؛ مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، ج ۳،

در و دیوار،^۱ نصب جالباسی و قفسه در دستشویی‌ها برای گذاشتن وسایل، تهیه مایع دستشویی و آینه و نیز گذاشتن چند صندلی در محل وضوخانه برای شستن پاها^۲ از جمله مواردی است که مناسب است مورد توجه قرار گیرد.

ج - رعایت آداب مسجد

مسجد خانه خداست و کسی که به مسجد می‌رود، در واقع به دیدار خدا می‌رود؛ از این رو، شایسته است اموری را رعایت کند؛ از جمله: انگیزه الهی داشتن در رفتن به مسجد، طهارت روح، پاکیزگی جسم و لباس، استعاذه^۳ و خواندن دعا هنگام ورود به مسجد و خروج از آن،^۴ خواندن نماز تحیت و روبه قبله نشستن و حمد و سپاس خدا را گفتن،^۵ و همچنین شتاب نکردن برای خارج شدن از مسجد، شایسته و نیکوست. دین مبین اسلام برای حفظ قداست و حرمت خاص مسجد، وظایفی را برای مسلمانان

۱. مستحب است مسجد هر هفته جارو کشی و غبارروبی شود و مؤمنان پیوسته مراقب نظافت آن باشند. رسول خدا صلى الله عليه وآله می‌فرماید: مَنْ كُنَسَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَأَخْرَجَ مِنْهُ مِنَ التُّرَابِ مَا يَدْرُ فِي الْعَيْنِ غَفَرَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ؛ «هرکس روز پنج‌شنبه و شب جمعه مسجد را برود و به اندازه دارویی یا سرمه‌ای که در چشم کنند، خاک‌روبه از آن بیرون برد، آمرزیده شود.» (من لا يحضره الفقيه، محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق)، ج ۱، ص ۲۳۳)

۲. با تمام سفارش‌های اسلام به حضور مؤمنان در مساجد، بر عدم حضور افرادی که از خوردنی‌های بدبو استفاده کرده‌اند تأکید می‌ورزد. رسول خدا صلى الله عليه وآله می‌فرماید: مَنْ أَكَلَ شَيْئًا مِنْ الْمُؤْذِيَاتِ رِيحًا فَلَا يَقْرِيَنَّ الْمَسْجِدَ؛ «کسی که از خوردنی‌های بویار استفاده کند نباید به مسجد نزدیک شود.» (تهذیب الأحكام، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ج ۳، ص ۲۵۵؛ شبیه این روایات در الإصابة فی تمييز الصحابة، احمد بن علی بن حجر العسقلانی، ج ۳، ص ۲۷۸ ذکر شده است) به نظر می‌رسد از این‌گونه روایات، تکلیف حضور افراد سیگاری و... روشن می‌شود.

۳. پناه بردن به خدا از شر شیطان. (جامع الأخبار، تاج‌الدین شعیری، ص ۶۸).

۴. الامالی، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ص ۴۰۱.

۵. التهذیب الاحکام، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، ج ۲، ص ۶۵.

مقرر فرموده است که برخی واجب و برخی مستحب و برخی دیگر حرام یا مکروه‌اند. اولیای دین در مواقع مناسب این آداب را به شیعیان خویش تعلیم داده و بر رعایت آن تأکید فرموده‌اند. گرچه بیان آداب حضور در مسجد گسترده و در این مختصر تنها به چند نمونه از آن آداب اشاره شده، اما زیننده است ائمه محترم جماعات و مبلغان پس از نماز مغرب و عشا در چند دقیقه به یکی از آداب مسجد اشاره کنند:

۱. طهارت

طهارت هنگام حضور در مسجد از جمله آدابی است که بر آن تأکید شده است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

عَلَيْكُمْ بِإِيْتَانِ الْمَسَاجِدِ فَإِنَّهَا يُبْتُ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ وَمَنْ آتَاهَا مُتَطَهَّرًا طَهَّرَهُ اللَّهُ مِنْ ذُنُوبِهِ وَكُتِبَ مِنْ زُورِهِ؛^۱ «بر حضور در مسجد مواظبت کنید؛ چراکه مساجد، خانه‌های خداوند در زمین‌اند. کسی که با طهارت وارد مسجد شود، خداوند او را از گناهانش پاک می‌سازد و نام وی را در زمره زائران خویش می‌نویسد.»

همچنین با طهارت حرکت کردن به سوی مسجد مورد عنایت بیشتری قرار گرفته است. از خاتم انبیا صلی الله علیه و آله روایتی نقل شده است که خداوند می‌فرماید:

أَلَا إِنَّ بِيُوتِي فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدَ ... أَلَا طُوبَى لِعَبْدٍ تَوَضَّأَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ زَارَنِي فِي بَيْتِي أَلَا إِنَّ عَلَى الْمَزُورِ كَرَامَةَ الزَّائِرِ؛^۲ «همانا مساجد،

۱. امالی، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ص ۳۵۹؛ روضة الواعظین، محمد تقی مجلسی، ج ۲، ص ۳۳۷.

۲. تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر دمشقی، ج ۶، ص ۵۷؛ تفسیر الصافی، محمد بن شاه مرتضی فیض کاشانی، (ملا محسن فیض کاشانی)، ج ۲، ص ۳۲۷؛ وسائل الشیعه، محمد بن الحسن حر عاملی، ج ۱، ص ۳۸۱.

خانه‌های من در زمین‌اند. خوشا به حال کسی که در خانه‌اش وضو بگیرد، سپس مرا در خانه‌ام زیارت کند. همانا بر زیارت شده [واجب] است که زائرش را گرامی دارد.»

۲. زینت کردن

خداوند در سوره اعراف درباره کیفیت حضور در مسجد می‌فرماید:

«يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ»؛^۱ «ای فرزندان آدم! زینت خود را هنگام رفتن به مسجد با خود بردارید.»

این جمله می‌تواند هم اشاره به «زینت‌های ظاهری» باشد که شامل پوشیدن لباس‌های مرتب، پاک و تمیز، شانه زدن موها، عطر زدن و مانند آن می‌شود و هم شامل «زینت‌های معنوی»، یعنی صفات انسانی، ملکات اخلاقی، پاکی نیت و اخلاص.^۲

علامه طبرسی در ذیل این آیه می‌فرماید: امام حسن مجتبی علیه السلام هر وقت به نماز برمی‌خاست، بهترین لباس‌های خود را می‌پوشید. علت را جویا شدند، فرمود:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ فَأَتَجَمَّلُ لِرَبِّي وَهُوَ يَقُولُ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ فَأُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَ أَجُودَ ثِيَابِي؛^۳ «خدا زیباست و زیبایی را دوست دارد. من خود را برای خدایم می‌آرایم. او می‌گوید: زینت خود را نزد هر نمازی بر تن کنید. دوست دارم که بهترین لباسم را بپوشم.»

۱. سوره اعراف، آیه ۳۱.

۲. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، ج ۶، ص ۱۴۸.

۳. تفسیر العیاشی، محمد بن مسعود عیاشی، ج ۲، ص ۱۴؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن، فضل بن حسن طبرسی، ج ۴، ص ۶۳۷.

۳. پیاده رفتن به مسجد

از سخنان معصومان علیهم السلام به دست می آید که پیاده رفتن به سوی مسجد بسیار با اهمیت است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ يُكْفِّرُ اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَزِيدُ فِي الْحَسَنَاتِ قِيلَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَكَثْرَةُ الْخُطَى إِلَى هَذِهِ الْمَسَاجِدِ ...^۱ «آیا شما را به چیزی راهنمایی نکنم که خدا، خطاها را با آن می پوشاند و بر نیکی ها می افزاید؟ گفته شد: بله، ای پیامبر خدا! فرمود: وضوی کامل گرفتن با همه سختی ها و فراوان گام برداشتن به سوی این مسجدها.»

در تاریخ آمده است که یکی از قبایل تصمیم گرفتند خانه های خود را به اطراف مسجد النبی صلی الله علیه و آله منتقل کنند تا همسایه مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله باشند و راحت تر در مسجد حضور یابند. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله با خبر شد و به آنان فرمود:

«به من گزارش داده اند که شما قصد دارید به اطراف مسجد نقل مکان کنید.» گفتند: آری، ای رسول خدا! چنین تصمیم گرفته ایم. آن حضرت فرمود: بنی سلمه دیار کُم تکتب آثار کُم، دیار کُم تکتب آثار کُم؛^۲ «ای بنی سلمه! محله هایتان آثار [قدم های] شما را ثبت می کند، محله هایتان آثار شما را ثبت می کند.»

امام صادق علیه السلام می فرماید:

مَنْ مَشَى إِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ يَضَعْ رِجْلَيْهِ عَلَى رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا سَبَّحَ لَهُ

۱. امالی، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، ص ۳۲۲؛ تفسیر روح البیان، اسماعیل حقی بروسوی، ج ۲، ص ۱۵۷؛ اسد الغابة فی معرفة الصحابة، عزالدین بن الأثیر الجزری (ابن اثیر)، ج ۶، ص ۴۳۴.
۲. ریاض الصالحین من کلام سید المرسلین، یحیی بن شرف نووی دمشقی، ص ۵۳؛ الدر المنثور فی تفسیر المأثور، جلال الدین سیوطی، ج ۵، ص ۲۶۰؛ تفسیر القرآن العظیم، ابن کثیر دمشقی، ج ۶، ص ۵۰۳.

إِلَى الْأَرْضَيْنِ السَّابِعَةِ؛^۱ «هرکس سوی مسجد حرکت کند، پاهای خود را

بر هیچ تر و خشکی نمی گذارد مگر آنکه از آنجا تا زمین هفتم به جای او پروردگار را تسبیح می کنند.»

جابر بن عبدالله می گوید:

خانه های ما از مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله دور بود و خواستیم بفروشیم و نزدیک مسجد شویم. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

إِنِّي نُبِئْتُ، فَأَتَيْتُكُمْ أَوْ تَادَهَا، وَمَا مِنْ عَبْدٍ يَخْطُو إِلَيَّ الصَّلَاةِ خُطْوَةً إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَجْرًا؛^۲ «در همان مکانی که هستید، بمانید. شما میخ های مساجد هستید. هر بنده خدایی که گامی برای نماز برمی دارد، خداوند پاداشی برایش ثبت می کند.»

۴. اخلاص در رفت و آمد

یکی از آداب مسجد، اخلاص است؛ به تعبیر دیگر، انسان تنها برای رضای الهی در مسجد حضور پیدا کند؛ در غیر این صورت، هیچ ثواب و بهره ای نصیبش نخواهد شد. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ أَتَى الْمَسْجِدَ لِشَيْءٍ فَهُوَ حَظُّهُ؛^۳ «هرکس برای چیزی به مسجد برود، همان، بهره او می شود.»

شهید دستغیب در کتاب استعاذه^۴ نقل می کند:

۱. من لا يحضره الفقيه، محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق)، ج ۱، ص ۲۳۳؛ المحجة البيضاء، محمد بن شاه مرتضی (ملا محسن فیض کاشانی)، ج ۱، ص ۳۵۶.
۲. المعالم الأثرية فی السنه و السيره، محمد محمد حسن شراب، ص ۲۶۷؛ وفاء الوفاء بأخبار دارالمصطفى، نورالدین علی بن أحمد السهمودی، ج ۱، ص ۱۶۱.
۳. فرهنگنامه مسجد، محمد محمدی ری شهری، ص ۱۳۲؛ سنن ابی داوود، سلیمان بن اشعث سجستانی، ج ۱، ص ۱۸۰، ش ۴۶۵.
۴. گفتنی است که این داستان منافاتی با اهمیت فوق العاده نماز در صف اول جماعت ندارد و تنها در صدد بیان اهمیت اخلاص در عمل مخصوصاً حضور در مسجد است.